MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA TADBIRKOR AYOLLAR FAOLIYATI (1991–2019-YILLAR) NAVOIY VILOYATI MISOLIDA TARIXIY-IJTIMOIY-IQTISODIY TAHLIL

G‘afforova Dilnoza Istamovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Tarix yo’nalishi magistranti
(+99893)315-30-54
gafforovadilnoza.7771@gmail.com

Annotatsiya Maqolada O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida, xususan, 1991–2019-yillarda xotin-qizlar tadbirkorligining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy jihatdan tahlil qilingan. Bozor munosabatlariga o‘tish jarayonida ayollarning iqtisodiy faolligi, tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asoslari, oilaviy biznes va kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, nodavlat tashkilotlar hamda xalqaro institutlarning ishtiroki yoritilgan. Tadqiqotda Navoiy viloyatining iqtisodiy-geografik xususiyatlari, sanoatlashuv jarayoni, hududiy mehnat bozori va xotin-qizlar tadbirkorligi uchun shakllangan imkoniyatlar alohida o‘rganilgan. Rasmiy statistik ma’lumotlar, qonunchilik hujjatlari va ilmiy tadqiqotlar asosida ayollar tadbirkorligining rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolari hamda tarixiy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqillik, xotin-qizlar, ayollar tadbirkorligi, kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, bozor iqtisodiyoti, gender tengligi, iqtisodiy faollik, Navoiy viloyati, tarixiy tahlil.

Аннотация В статье анализируется становление и развитие женского предпринимательства в Республике Узбекистан в годы независимости, в частности в 1991–2019 годах, с исторической, социальной и экономической точек зрения. Рассматриваются экономическая активность женщин в условиях

перехода к рыночным отношениям, правовые основы предпринимательской деятельности, государственная политика по развитию малого бизнеса и семейного предпринимательства, а также роль неправительственных организаций и международных институтов. Особое внимание уделено экономико-географическим особенностям Навоийской области, процессам индустриализации, региональному рынку труда и возможностям для развития женского предпринимательства. На основе официальных статистических данных, нормативно-правовых актов и научных исследований выявлены основные тенденции, проблемы и историческое значение развития женского предпринимательства.

Ключевые слова: независимость, женщины, женское предпринимательство, малый бизнес, семейное предпринимательство, рыночная экономика, гендерное равенство, экономическая активность, Навоийская область, исторический анализ.

Abstract This article examines the formation and development of women's entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan during the years of independence, particularly between 1991 and 2019, from historical, social and economic perspectives. It explores women's economic participation during the transition to a market economy, the legal foundations of entrepreneurship, state policies aimed at developing small businesses and family enterprises, and the role of non-governmental organizations and international institutions. Particular attention is paid to the economic and geographical characteristics of Navoi Region, industrialization processes, the regional labour market and opportunities for women's entrepreneurship. Based on official statistical data, legislative acts and academic research, the article identifies key development trends, existing challenges and the historical significance of women's entrepreneurial activity.

Keywords: independence, women, women's entrepreneurship, small business,

family entrepreneurship, market economy, gender equality, economic participation, Navoi Region, historical analysis.

O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishishi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida yangi tarixiy davrni boshlab berdi. Siyosiy mustaqillik bilan bir qatorda iqtisodiy boshqaruv tizimini yangilash, mulkchilik munosabatlarini o‘zgartirish, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini joriy etish va aholining iqtisodiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash zarurati yuzaga keldi. Ushbu jarayonlarda xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeyi, ularning mehnat faoliyatidagi ishtiroki va mustaqil daromad topish imkoniyatlarini kengaytirish masalasi alohida ahamiyat kasb etdi. Chunki ayollarning iqtisodiy faolligi nafaqat oilaning moddiy farovonligini ta’minlash, balki hududlarda bandlikni oshirish, kambag‘allikni qisqartirish, inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.1991-yildan boshlab O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asoslarini yaratish jarayoni boshlandi. 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonun mustaqillik arafasidayoq tadbirkorlikni iqtisodiy faoliyatning mustaqil shakli sifatida rivojlantirish uchun dastlabki huquqiy zamin yaratdi.1 Mazkur qonunchilik tashabbuslari mulkchilik shakllarini kengaytirish, fuqarolarning mustaqil iqtisodiy faoliyat yuritishi va daromad olishga qaratilgan tashabbuslarini qonuniy tartibga solish yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi. Shu tariqa ayollar ham an’anaviy mehnat faoliyati bilan cheklanib qolmasdan, o‘z biznesini tashkil etish, mahsulot ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va savdo faoliyati bilan shug‘ullanish imkoniyatlariga ega bo‘la boshladilar. Mustaqillikning dastlabki yillarida ayollar tadbirkorligining shakllanishi murakkab iqtisodiy sharoitda kechdi. Sobiq ittifoq davrida shakllangan markazlashgan xo‘jalik tizimining o‘zgarishi, ishlab chiqarish aloqalarining qayta tashkil etilishi, bandlik tuzilmasidagi o‘zgarishlar va bozor mexanizmlarining bosqichma-bosqich joriy qilinishi aholining turli

1 *O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonuni. 1991-yil 15-fevral, 207-XII-son*

qatlamlari, jumladan, xotin-qizlar oldiga yangi talablarni qo‘ydi. Bir tomondan, ayrim an’anaviy ish o‘rinlarining qisqarishi ayollar bandligiga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, xususiy mulk, kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishi yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Aynan shu davrda tikuvchilik, to‘qimachilik, kashtachilik, gilamdo‘zlik, zardo‘zlik, pazandachilik, savdo va maishiy xizmat ko‘rsatish kabi faoliyat turlari ayollar tadbirkorligining dastlabki tayanch yo‘nalishlariga aylandi.O‘zbekistonda xotin-qizlarning iqtisodiy huquqlarini himoya qilish va ularning tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashda nodavlat tashkilotlar ham muhim o‘rin egalladi. 1991-yilda “Tadbirkor ayol” ishbilarmon ayollar assotsiatsiyasining tashkil etilishi ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish, ularning tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, moliyaviy va axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘lidagi muhim institutsional qadam bo‘ldi.2 Ushbu tuzilma faoliyati ayollar tadbirkorligini alohida shaxslarning iqtisodiy tashabbusi darajasidan jamoaviy qo‘llab-quvvatlash va manfaatlarni himoya qilish tizimi darajasiga olib chiqishga xizmat qildi. Tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish, biznes yuritish bo‘yicha maslahatlar berish, ayollar o‘rtasida tajriba almashish va ularning iqtisodiy huquqlarini targ‘ib qilish kabi yo‘nalishlar mazkur jarayonning muhim tarkibiy qismlariga aylandi.1990-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Bu jarayon ayollar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratdi. Xususan, uy sharoitida mahsulot ishlab chiqarish, hunarmandchilik, savdo, xizmat ko‘rsatish, tikuvchilik va oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash orqali oilaviy daromadni oshirishga qaratilgan faoliyat kengaydi. Bunday faoliyatning muhim xususiyati shundan iborat ediki, u ko‘pincha katta boshlang‘ich kapital talab qilmasdan, mavjud kasbiy ko‘nikmalar va oilaviy mehnat resurslariga tayangan holda tashkil etilishi mumkin edi. Shu bilan birga, tadbirkor ayollarning

2 *O‘zbekiston Respublikasi Gender statistikasi. “General Information”.*

bozorni o‘rganish, mahsulotni sotish, hisob-kitob yuritish, kredit olish va huquqiy masalalarni hal etish bo‘yicha bilimlarga ehtiyoji saqlanib qoldi.

Xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanishida hududlarning iqtisodiy-geografik xususiyatlari, tabiiy resurslari, aholi tarkibi va mehnat bozori muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Jumladan, Navoiy viloyati mamlakatning sanoatlashgan hududlaridan biri sifatida o‘ziga xos iqtisodiy imkoniyatlarga ega edi. Viloyat iqtisodiyotida tog‘-kon sanoati, metallurgiya, kimyo sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish va transport-logistika yo‘nalishlari muhim o‘rin egallagan. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligi, chorvachilik, hunarmandchilik, savdo va xizmat ko‘rsatish faoliyati ham hududiy iqtisodiyotning tarkibiy qismini tashkil etgan. Mazkur iqtisodiy muhit xotin-qizlar tadbirkorligi uchun bir-biridan farq qiluvchi imkoniyatlar va cheklovlarni yuzaga keltirgan.

Navoiy shahrida sanoat va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasining nisbatan rivojlanganligi ayollarning savdo, umumiy ovqatlanish, tikuvchilik, maishiy xizmat, ta’lim va boshqa xizmat turlarida tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yishiga sharoit yaratgan. Karmana, Xatirchi, Qiziltepa, Navbahor, Konimex, Nurota va boshqa tumanlarda esa mahalliy mehnat resurslari, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, chorvachilik, milliy hunarmandchilik va uy mehnatiga asoslangan faoliyat turlari muhim ahamiyat kasb etgan. Bunday hududlarda ayollar tadbirkorligi ko‘pincha oilaviy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, mahalliy xomashyoni qayta ishlash va aholi ehtiyojlariga mos xizmatlarni tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lgan.

Navoiy viloyatining sanoat salohiyati 2010-yillarda sezilarli darajada kengaydi. Rasmiy statistik ma’lumotlarda viloyatda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2016-yilda 10 657,9 milliard so‘mni, 2019-yilda esa 44 438,1 milliard so‘mni tashkil etgani qayd etilgan. 2019-yilda ishlab chiqarish sanoati hajmi 36 549,9 milliard so‘mga yetgan. Shu yili to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish 875,4 milliard so‘m, kiyim ishlab chiqarish 928,1 milliard so‘m, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab

chiqarish esa 1 213,5 milliard so‘mni tashkil qilgan.3 Ushbu ko‘rsatkichlar viloyatda ishlab chiqarish va qayta ishlash yo‘nalishlarining kengayganini ko‘rsatadi. Biroq mazkur raqamlar sanoatning umumiy hajmini ifodalaydi, ularni bevosita ayol tadbirkorlar hissasi sifatida baholash mumkin emas. Shunga qaramay, to‘qimachilik, kiyim-kechak va oziq-ovqat ishlab chiqarish kabi sohalarning rivojlanishi xotin-qizlar tadbirkorligi uchun muhim iqtisodiy muhit shakllanganini tahlil qilish imkonini beradi. Navoiy viloyatida ayollar tadbirkorligining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan omillardan biri hududiy mehnat bozorining o‘ziga xos xususiyatlari bo‘ldi. Sanoat korxonalarida ish bilan band bo‘lish imkoniyatlari mavjud bo‘lgan sharoitda ham barcha ayollar uchun doimiy ish o‘rinlari bilan ta’minlanish masalasi bir xil darajada hal etilmagan. Ayniqsa, chekka qishloq va mahallalarda yashovchi, kasbiy malakasi cheklangan yoki oilaviy majburiyatlari sababli uzoq masofaga qatnab ishlash imkoniyatiga ega bo‘lmagan ayollar uchun uy sharoitidagi tadbirkorlik muhim daromad manbaiga aylanishi mumkin edi. Shu nuqtayi nazardan, tikuvchilik, milliy kiyimlar tayyorlash, kashtachilik, gilamdo‘zlik, pazandachilik, sut va chorvachilik mahsulotlarini qayta ishlash kabi yo‘nalishlar mahalliy iqtisodiy sharoitga mos faoliyat turlari sifatida namoyon bo‘ldi. Ayollar tadbirkorligining rivojlanishida kasbiy ta’lim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Kasb-hunar o‘rgatish markazlari, mahalliy o‘quv kurslari, nodavlat tashkilotlar va turli ijtimoiy loyihalar orqali xotin-qizlarni kasbga tayyorlash, ularning mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish salohiyatini oshirishga e’tibor qaratildi. Biroq kasb o‘rganishning o‘zi barqaror tadbirkorlik faoliyatini ta’minlash uchun yetarli emas edi. O‘quv kurslarini moliyalashtirish, boshlang‘ich asbob-uskunalar bilan ta’minlash, xomashyo xarid qilish, tayyor mahsulotni sotish va doimiy xaridorlar topish kabi masalalar ham hal etilishi zarur bo‘lgan. Shu sababli ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda biznes-reja tuzish, marketing, moliyaviy savodxonlik va

3 *O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. SIAT ochiq ma’lumotlar bazasi. Navoiy viloyatida iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi*

bozor bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim vazifaga aylandi. 2012-yil 26-aprelda qabul qilingan O‘RQ-327-sonli “Oilaviy tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonun ayollarning oilaviy iqtisodiy faoliyatdagi ishtirokini huquqiy jihatdan mustahkamlashda muhim bosqich bo‘ldi. 4 Qonunning 3-moddasida oilaviy tadbirkorlik oila a’zolarining tavakkalchilik va mulkiy javobgarlik asosida daromad olishga qaratilgan tashabbuskorlik faoliyati sifatida belgilangan. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlikni yuridik shaxs tashkil etgan yoki tashkil etmagan holda amalga oshirish imkoniyati nazarda tutilgan. Mazkur huquqiy tartib uy sharoitida faoliyat yurituvchi, oila a’zolari bilan birgalikda mahsulot ishlab chiqaruvchi yoki xizmat ko‘rsatuvchi ayollar uchun tadbirkorlikni qonuniy tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Oilaviy tadbirkorlikning muhim jihati shundan iborat ediki, unda ayol nafaqat mehnat resursi, balki daromad yaratish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida maydonga chiqdi. Oilaviy biznesda mahsulot tayyorlash, xaridlarni tashkil etish, mijozlar bilan ishlash, hisob-kitob yuritish va daromadni taqsimlash kabi vazifalarda ayollarning ishtiroki kuchaydi. Shu bilan birga, oilaviy tadbirkorlikda ayollarning mehnati har doim ham mustaqil iqtisodiy qaror qabul qilish yoki mulkka egalik qilish bilan birga kechmagan. Ayrim hollarda oilaviy biznesda ayolning mehnati katta bo‘lsa-da, moliyaviy boshqaruv va tashqi iqtisodiy aloqalar boshqa oila a’zolari tomonidan amalga oshirilgan. Shu bois ayollar tadbirkorligini baholashda ularning biznesdagi ishtirokigina emas, balki mulkiy huquqlari, daromadni boshqarish imkoniyatlari va mustaqil qaror qabul qilish darajasi ham hisobga olinishi lozim.

2017-yildan boshlab mamlakatda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va aholi bandligini oshirish masalalarini yanada dolzarb vazifaga aylantirdi. 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmon bilan tasdiqlangan 2017–2021-yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasida iqtisodiyotni liberallashtirish, tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, aholi bandligini ta’minlash va hududlarni kompleks rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida

4 O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonuni. 2012-yil 26-aprel, O'RQ-327-son. https://lex.uz/uz/acts/2004954

belgilandi.5 Mazkur strategik yondashuv xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish, ularni kasb-hunarga o‘qitish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va oilaviy daromad manbalarini kengaytirish uchun ham muhim siyosiy-huquqiy zamin yaratdi.

2017–2019-yillarda ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan siyosatning ahamiyati shundaki, iqtisodiy faollik masalasi faqat ish bilan ta’minlash doirasida emas, balki xotin-qizlarning iqtisodiy mustaqilligi va ijtimoiy mavqeyini mustahkamlash nuqtayi nazaridan ham ko‘rib chiqila boshlandi. 6 Tadbirkorlikni boshlash va yuritish uchun kredit resurslaridan foydalanish, kasbiy tayyorgarlik, mahalliy infratuzilma, mahsulotni sotish bozorlari va axborot olish imkoniyatlari muhim shartlar sifatida namoyon bo‘ldi. Biroq moliyaviy resurslardan foydalanishdagi qiyinchiliklar, garov ta’minoti yetishmasligi, tadbirkorlik tajribasining kamligi va oilaviy majburiyatlar ayrim ayollar uchun faoliyatni kengaytirishda to‘siq bo‘lib qoldi.

2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan O‘RQ-562-sonli “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun ayollar va erkaklarning iqtisodiy resurslardan teng foydalanish huquqini huquqiy jihatdan mustahkamladi.7 Qonunning 20-moddasida iqtisodiy resurslardan, jumladan, ko‘char va ko‘chmas mulk, yer, moliyaviy mablag‘lar, kreditlar va davlat tomonidan ajratiladigan resurslardan teng foydalanish imkoniyatlari kafolatlangan. Mazkur norma ayollar tadbirkorligini gender tengligi tamoyili bilan bog‘lash, iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanishdagi tengsizlikni kamaytirish va xotin-qizlarning mustaqil iqtisodiy subyekt sifatidagi mavqeyini mustahkamlashda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qildi. Xotin-qizlar tadbirkorligi tarixini o‘rganishda rasmiy statistik ma’lumotlar muhim daliliy manba hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ochiq ma’lumotlar bazasida ayol yakka tartibdagi

5 O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr, O‘RQ-562-son. https://lex.uz/uz/acts/4494873
6 O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr, O‘RQ-562-son. https://lex.uz/uz/acts/4494873

7 O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. SIAT. Korxonalarda ish beruvchi ayollar soni. Ma’lumotlar to‘plami kodi: 2.02.01.2522. https://siat.stat.uz/data/3818/?lang=en

tadbirkorlar soni bo‘yicha hududlar kesimidagi ma’lumotlar keltirilgan. Ushbu ma’lumotlarga ko‘ra, respublika bo‘yicha ayol yakka tartibdagi tadbirkorlar soni 2018-yilda 69 756 nafarni, 2019-yilda esa 75 295 nafarni tashkil etgan. Navoiy viloyatida mazkur ko‘rsatkich 2018-yilda 3 796 nafar, 2019-yilda 2 885 nafarni tashkil qilgan.8 Ushbu ma’lumotlar Navoiy viloyatida ayol yakka tartibdagi tadbirkorlar soni bo‘yicha qayd etilgan o‘zgarishni ko‘rsatadi. Biroq mazkur pasayishni viloyatda ayollar tadbirkorligi umuman qisqarganining isboti sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Chunki ushbu statistik ko‘rsatkich faqat yakka tartibdagi tadbirkorlarni qamrab oladi, yuridik shaxs tashkil etgan korxonalar rahbarlari, oilaviy tadbirkorlik ishtirokchilari va boshqa shakllarda iqtisodiy faoliyat yuritayotgan ayollarni to‘liq aks ettirmaydi. Shuning uchun tarixiy tahlilda statistik ko‘rsatkichning mazmuni, hisobga olish usuli va qamrov doirasini aniq belgilash zarur. Navoiy viloyatida ayollar tadbirkorligini o‘rganishda korxonalar rahbarlari va mulkdorlari haqidagi alohida statistik ko‘rsatkichlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq. Milliy statistika qo‘mitasi SIAT bazasida korxonalarda ish beruvchi ayollar soniga oid alohida ma’lumotlar ham mavjud. Ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha Navoiy viloyatida 2017-yilda 1 618 nafar, 2018-yilda 1 954 nafar, 2019-yilda esa 3 360 nafar ayol qayd etilgan.9 Mazkur qator yakka tartibdagi tadbirkorlar sonidan farq qiluvchi statistik toifani ifodalaydi. Shu sababli ikki ko‘rsatkichni bir-biriga qo‘shish yoki ularni bir xil mazmundagi ma’lumot sifatida talqin qilish mumkin emas. Biroq ularni alohida tahlil qilish ayollarning iqtisodiy faoliyatdagi turli maqomlarini, ya’ni yakka tartibdagi tadbirkor va korxona ish beruvchisi sifatidagi ishtirokini farqlash imkonini beradi. Ayollar tadbirkorligining rivojlanishiga ta’sir etgan omillarni tahlil qilishda xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Jahon

8 *World Bank.* Enhancing Economic Opportunities for Rural Women (P171760): Project Paper. *2021. https://documents1.worldbank.org/curated/en/441871643297027306/pdf/Uzbekistan-Enhancing-Economic-Opportunities-For-Rural-Women-Project-Grant.pdf*

9 *Qanoatova F.B. “O‘zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanishi tarixi (tarixiy tahlil 1991–2021 yy.)” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi himoyasi haqidagi e’lon. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. https://oak.uz/pages/33478*

bankining O‘zbekistondagi qishloq ayollarining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishga bag‘ishlangan loyihaviy hujjatlarida qishloq joylarda yashovchi xotin-qizlarning tadbirkorlik va bandlik sohasida duch keladigan muammolari, jumladan, moliyaviy resurslardan foydalanish, bozorga chiqish, kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va oilaviy majburiyatlar bilan bog‘liq cheklovlar qayd etilgan.10 Ushbu yondashuv Navoiy viloyatining qishloq tumanlarida ayollar tadbirkorligini o‘rganishda ham muhimdir. Chunki tadbirkorlikning barqarorligi faqat boshlang‘ich mablag‘ yoki kasbiy bilimga emas, balki transport, aloqa, bozor infratuzilmasi, oilaviy mehnat taqsimoti va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimiga ham bog‘liq.Ayollar tadbirkorligi tarixini ilmiy jihatdan o‘rganishda avvalgi tadqiqotlar natijalarini hisobga olish ham zarur. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasida e’lon qilingan ilmiy ishlar orasida 1991–2021-yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanish tarixiga bag‘ishlangan doktorlik tadqiqoti mavjud. Mazkur tadqiqotda mustaqillik yillarida ayollarning hunarmandchilik faoliyatidan bozor munosabatlariga mos tadbirkorlik shakllariga o‘tishi, hududiy xususiyatlar, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va 2016–2021-yillardagi islohotlar tahlil qilingan.11 Ushbu ilmiy izlanish mavzuning tarixshunoslik asoslarini kengaytiradi. Navoiy viloyati misolida olib boriladigan hududiy tahlil esa respublika miqyosidagi umumiy jarayonlarning mahalliy iqtisodiy muhitda qanday namoyon bo‘lganini aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, Navoiy viloyatida xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatidagi o‘rni va roliga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar ham mavzuning hududiy jihatlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Xususan, M. Mamatovaning 2024-yilda O‘zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnalida chop etilgan “Xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatidagi o‘rni va roli (Navoiy viloyati misolida)” nomli maqolasi hududiy tadqiqotlar

10 Qanoatova F.B. “O‘zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanishi tarixi (tarixiy tahlil 1991–2021 yy.)” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi himoyasi haqidagi e’lon. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. https://oak.uz/pages/33478

11 Mamatova M. Xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatidagi o‘rni va roli (Navoiy viloyati misolida) // O‘zMU Xabarlari. 2024. 1(1.7.1). B. 23–24. DOI: https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.7.1.3556

mavjudligini ko‘rsatadi. Mazkur maqola tadqiqot mavzusining dolzarbligini asoslash va Navoiy viloyati misolida ayollar tadbirkorligini o‘rganish zaruratini ko‘rsatishda bibliografik manba sifatida ahamiyatlidir.1991–2019-yillar davomida xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan omillarni umumlashtirganda, birinchi navbatda, huquqiy asoslarning bosqichma-bosqich takomillashganini qayd etish lozim. Dastlab tadbirkorlik faoliyatining umumiy huquqiy asoslari shakllangan bo‘lsa, keyinchalik kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, oilaviy tadbirkorlikni qonuniy tartibga solish, gender tengligi kafolatlarini mustahkamlash yo‘nalishlari rivojlandi. Ikkinchidan, xotin-qizlarning tadbirkorlikka jalb etilishi an’anaviy kasb va hunarlardan boshlab, xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish va zamonaviy iqtisodiy faoliyat turlarigacha kengaydi. Uchinchidan, nodavlat tashkilotlar, xalqaro institutlar va mahalliy tashabbuslarning ishtiroki ayollar uchun o‘quv, maslahat va hamkorlik imkoniyatlarini shakllantirdi. Shu bilan birga, mazkur davrda ayollar tadbirkorligi rivojlanishiga to‘sqinlik qilgan muammolar ham mavjud bo‘ldi. Jumladan, boshlang‘ich kapital yetishmasligi, kredit olish uchun garov ta’minotining cheklanganligi, tadbirkorlik bo‘yicha amaliy bilim va tajribaning yetarli emasligi, mahsulotni sotish bozorlari bilan bog‘liq qiyinchiliklar, transport va infratuzilma imkoniyatlarining hududlar bo‘yicha notekisligi shular jumlasidandir. Qishloq joylarda yashovchi ayollar uchun oilaviy va uy mehnati bilan tadbirkorlik faoliyatini birgalikda olib borish ham qo‘shimcha yuklama bo‘lgan. Shu bois ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda faqat kredit ajratish bilan cheklanmasdan, ularni kasbga o‘qitish, biznes yuritish ko‘nikmalarini shakllantirish, mahsulotni sotish kanallarini kengaytirish va oilaviy majburiyatlarni hisobga oluvchi ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish talab etiladi. 2019-yilga kelib O‘zbekistonda xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash masalasi iqtisodiy siyosat bilan bir qatorda gender tengligi va ijtimoiy adolat masalasi sifatida ham huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Bu davrni mustaqillik yillarida ayollar tadbirkorligi rivojlanishining

muhim bosqichlaridan biri sifatida baholash mumkin. Chunki iqtisodiy faoliyatda teng imkoniyatlarni ta’minlash, moliyaviy resurslardan foydalanish huquqini kafolatlash va ayollarning mustaqil iqtisodiy qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini kengaytirish uchun huquqiy asoslar yanada takomillashdi. 2019-yildan keyingi davrda e’lon qilingan xalqaro tahlillar ham ayollar tadbirkorligining uzoq muddatli rivojlanishida moliyaviy imkoniyatlar, kasbiy tayyorgarlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning o‘zaro bog‘liqligini tasdiqlaydi. BMT Taraqqiyot dasturining 2025-yilda e’lon qilingan “Women’s Entrepreneurship in Uzbekistan: Assessment and Recommendations” nomli tahliliy materialida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda moliyaviy resurslardan foydalanish, sohalarga mos kasbiy tayyorgarlik va haq to‘lanmaydigan parvarish mehnati bilan bog‘liq muammolarga e’tibor qaratilgan.12 Ushbu hisobot 1991–2019-yillardagi tarixiy statistikani ifodalamaydi, balki avvalgi davrda shakllangan muammolarning keyingi yillarda ham dolzarbligini saqlab qolganini qiyosiy jihatdan baholash uchun xizmat qiladi.

Shunday qilib, 1991–2019-yillar O‘zbekistonda ayollar tadbirkorligining huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy asoslari shakllangan muhim tarixiy davr bo‘ldi. Bu davrda xotin-qizlar an’anaviy mehnat faoliyatidan mustaqil iqtisodiy tashabbus va tadbirkorlik subyekti sifatida faoliyat yuritish bosqichiga o‘ta boshladilar. Kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik, savdo, xizmat ko‘rsatish va ishlab chiqarish yo‘nalishlari ayollarning iqtisodiy faolligini oshirishda muhim omil bo‘ldi. Navoiy viloyati misolida esa hududning sanoatlashgan iqtisodiy tuzilmasi bilan bir qatorda qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohalari ayollar tadbirkorligining rivojlanishi uchun turli imkoniyatlar yaratgani kuzatiladi. Rasmiy statistik ma’lumotlar hududdagi ayol yakka tartibdagi tadbirkorlar va korxonalarda ish beruvchi ayollar faoliyatini alohida ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilish zarurligini

12 United Nations Development Programme. Women’s Entrepreneurship in Uzbekistan: Assessment and Recommendations. *23 April 2025. https://www.undp.org/uzbekistan/publications/womens-entrepreneurship-uzbekistan-assessment-and-recommendations*

tasdiqlaydi. Demak, mustaqillik yillarida ayollar tadbirkorligi nafaqat iqtisodiy daromad olish vositasi, balki xotin-qizlarning ijtimoiy mavqeyini mustahkamlash, oilalar farovonligini oshirish, hududiy bandlikni ta'minlash va jamiyatda gender tengligi tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qilgan tarixiy jarayon sifatida namoyon bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonuni. 1991-yil 15-fevral, 207-XII-son.https://lex.uz/en/acts/75859

O'zbekiston Respublikasi Gender statistikasi. "General Information".https://gender.stat.uz/en/general-informations

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT ochiq ma'lumotlar bazasi. Navoiy viloyatida iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi.https://siat.stat.uz/

O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonuni. 2012-yil 26-aprel, O'RQ-327-son.https://lex.uz/uz/acts/2004954

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.https://lex.uz/

O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr, O'RQ-562-son.https://lex.uz/uz/acts/4494873

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT. "Yakka tartibdagi tadbirkorlar soni (ayollar)". Ma'lumotlar to'plami kodi: 2.02.01.2437.https://siat.stat.uz/data/4194/?lang=en

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT. Korxonalarda ish beruvchi ayollar soni. Ma'lumotlar to'plami kodi: 2.02.01.2522.https://siat.stat.uz/data/3818/?lang=en

World Bank. Enhancing Economic Opportunities for Rural Women (P171760): Project Paper. 2021.https://documents1.worldbank.org/curated/en/441871643297027306/pdf/Uzbekistan-Enhancing-Economic-Opportunities-For-Rural-Women-Project-Grant.pdf

Qanoatova F.B. “O‘zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligining rivojlanishi tarixi (tarixiy tahlil 1991–2021 yy.)” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi himoyasi haqidagi e’lon. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi.https://oak.uz/pages/33478

Mamatova M. Xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatidagi o‘rni va roli (Navoiy viloyati misolida) // O‘zMU Xabarlari. 2024. 1(1.7.1). B. 23–24. DOI:https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.7.1.3556

United Nations Development Programme. Women’s Entrepreneurship in Uzbekistan: Assessment and Recommendations. 23 April 2025.https://www.undp.org/uzbekistan/publications/womens-entrepreneurship-uzbekistan-assessment-and-recommendations

United Nations. Consideration of Reports Submitted by States Parties under Articles 16 and 17 of the Covenant: Uzbekistan.https://digitallibrary.un.org/record/782295/files/E_C.12_UZB_Q_2_Add.1-EN.pdf

Asian Development Bank. Uzbekistan Country Gender Assessment: Update. Manila: Asian Development Bank, 2018. DOI:https://doi.org/10.22617/TCS199904